Ελληνική Παράδοση και Διδακτική: Τα λαογραφικά του «παραδοσιακού γάμου» στο πλαίσιο ενός σχεδίου εργασίας

Δήμητρα Μακρή, *Πειραματικό Σχολείο Πανεπιστημίου Αθηνών*

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να διερευνηθεί η διδακτική προσέγγιση ενός λαογραφικού θέματος, -που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι «ο παραδοσιακός γάμος»-, ένα θέμα που συνδέεται άμεσα με τα βιώματα του λαού μας και με τα ενδιαφέροντα των μαθητών από την παιδική ηλικία έως και την εφηβεία. Μέσα στην προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση περιέχονται ιδέες και εφαρμογές χρήσιμες για τους εκπαιδευτικούς στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση που ασχολούνται με τη Λαογραφία καθώς και για εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας που εργάζονται βιωματικά.

1. Εισαγωγή

Ως ελληνική παράδοση εννοούμε, μέσα από το σχήμα «παραδίδω-παραλαμβάνω», τα θεμελιώδη εκείνα γνωρίσματα και στοιχεία που διαμόρφωσαν μέσα στους τελευταίους αιώνες ένα νεοελληνικό τρόπο ζωής, ένα ύφος και ένα ήθος ανθρώπων. Η διδασκαλία των ελληνικών εθίμων στοχεύει στην προσέγγιση και τη βίωση των αξιών, που πλαισιώνουν θετικά τις ανθρώπινες εκδηλώσεις, ενώ παράλληλα διαμορφώνει ένα δημιουργικό «γίγνεσθαι» και μια γόνιμη αφετηρία για το μέλλον. Στόχος της παρούσας εισήγησης είναι, συνεπώς, η δημιουργία ενός σχεδίου βιωματικής εκπαιδευτικής δράσης, με θέμα την «παραδοσιακή οικογένεια - γάμο»

Η κ. Δήμητρα Μακρή είναι Εκπαιδευτικός στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, διδάκτωρ της Γαλλικής Φιλολογίας με ειδίκευση στο Θέατρο και διδάκτωρ Ψυχολογίας.

που, μετά από κατάλληλη προετοιμασία, θα μπορούσε να ολοκληρωθεί σε μια διδακτική ώρα. Μέσα από τη μελέτη και την προβολή του ελληνικού παραδοσιακού γάμου οι μαθητές θα γνώριζαν και θα συνειδητοποιούσαν τον πλούτο, την αξία και τη σπουδαιότητα της ελληνικής παράδοσης, και θα οδηγούντο σε μια ερευνητική και βιωματική επικοινωνία με μια τόσο ωραία εκδήλωση. Φυσικά, το θέμα «παραδοσιακός γάμος» έχει κατά καιρούς αποτελέσει θέμα πολιτιστικών εκδηλώσεων διαφόρων φορέων, σχέδιο ετησίων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, καθώς και θέμα σχολικών εορτών κ.ά. Ποτέ όμως μέχρι στιγμής η *βιωματική προσέγγιση του θέματος δεν αποτέλεσε αντικείμενο προβληματισμού στο πλαίσιο της Διδακτικής ή ειδικότερα της διδακτικής της Λαογραφίας*. Η σχολική τάξη, την οποία επιχειρούμε στην παρούσα εργασία μας να προσεγγίσουμε βιωματικά σε όλες τις διαστάσεις της, αποτελεί ένα ζωντανό οργανισμό και για τον λόγο αυτό χρειάζεται μια καλά σχεδιασμένη διδακτική προσέγγιση, που θα αποδίδει το θέμα, χωρίς διαστρεβλώσεις. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι δε θέσαμε ως στόχο την κατά γράμμα περιγραφή του παραδοσιακού γάμου σε μια συγκεκριμένη περιοχή της Ελλάδος, όπως συνηθίζεται, αλλά αντίθετα αναζητήσαμε τα σταθερά εκείνα στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον ελληνικό παραδοσιακό γάμο (προξενιό, προικοσύμφωνο, καλέσματα, παρασκευή κουλούρας γάμου-ψωμιού και άλλων εδεσμάτων, έκθεση και παραλαβή προικιών, στόλισμα γαμπρού, στόλισμα νύφης, μυστήριο γάμου, γλέντι, υποδοχή νύφης στο σπίτι του γαμβρού κ.ά.) και τα μελετήσαμε σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος. Για τη βιωματική απόδοση μέσα στη σχολική τάξη διαλέξαμε τα έθιμα εκείνα που ήταν πιο εύκολο να αποδοθούν ή που άρεσαν περισσότερο στους μαθητές.

2. Στόχοι του σχεδίου εκπαιδευτικής δράσης

Οι στόχοι της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής δράσης ήταν οι εξής:

1. Απόκτηση εμπειριών και ειδικότερα γνωριμία με την παραδοσιακή οικογένεια και τον παραδοσιακό γάμο.
2. Γνωριμία με κείμενα λογοτεχνών και περιηγητών σχετικά με την παραδοσιακή οικογένεια και το γάμο.
3. Βιωματική προσέγγιση της Λαογραφίας.
4. Ασκήσεις παρατηρητικότητας σε έργα Ελλήνων ζωγράφων του 19^{ου} αι.
5. Επαφή με παραδοσιακά μουσικά ακούσματα (τραγούδια της αγάπης και του έρωτα και τραγούδια του γάμου).

6. Εμπλουτισμός του λεξιλογίου και δημιουργία θεατρικών διαλόγων από τους μαθητές (συγγραφικό εργαστήρι).
7. Δημιουργική έκφραση μέσα από κατασκευές, ζωγραφική, τραγούδι, δραματική και κινητική έκφραση.
8. Ανάπτυξη ομαδικότητας.
9. Θεώρηση του γάμου ως μυστηρίου της Ορθόδοξης Εκκλησίας.
10. Απόκτηση γνώσεων κοινωνιολογίας π.χ. διάκριση αστικής παραδοσιακής οικογένειας και αγροτικής παραδοσιακής οικογένειας.
11. Προσέγγιση του θέματος μέσω της μουσειακής αγωγής, η οποία αποτελεί βασικό εργαλείο για τη διδασκαλία στο Σχολείο μας.
12. Γνωριμία και προσέγγιση ερευνητικών μεθόδων π.χ. συνέντευξη.

3. Μεθοδολογία

Ι. Ψυχολογική προετοιμασία

Ήταν απαραίτητο να δημιουργηθεί μια ψυχοπνευματική κατάσταση ευνοϊκή για το νέο διδακτικό στόχο στους μαθητές, αν και το θέμα της εξεύρεσης συντρόφου - γάμος απασχολεί έντονα τους εφήβους. Συχνά μάλιστα το αγαπημένο πρόσωπο αποτελεί αντικείμενο ονειροπόλησης. Συνεπώς, ξεκινώντας από κάτι που οι ίδιοι οι έφηβοι αγαπούν ιδιαίτερα, δηλαδή το ερωτικό στοιχείο, και ειδικότερα την κορύφωσή του, δηλαδή τον «γάμο», σκοπό μας είχαμε να εμφυσήσουμε την αγάπη προς τις παραδόσεις, καθώς και τη γνωριμία των μαθητών με τα ήθη και τα έθιμα του τόπου μας.

Α) Δημιουργήθηκαν μετά από κλήρωση τέσσερις (4) οικογένειες. Στις δύο, κεντρικός πυρήνας ήταν ο πατέρας, η μητέρα και η κόρη, ενώ στις άλλες δύο (2) κεντρικός πυρήνας ήταν ο πατέρας, η μητέρα και ο γιος. Όλοι οι υπόλοιποι μαθητές, που στη συνέχεια κληρώθηκαν σε άλλους ρόλους, αποτελούσαν *ακαθόριστα* συγγενικά μέλη (θείος, θεία, αδέλφια κ.ά.) των παραπάνω οικογενειών. Η αναφορά αυτή έγινε περισσότερο για να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι οι οικογένειες παλαιότερα ήταν κατά κύριο λόγο πολύτεκνες και όχι πυρηνικές. Δεν τονίσθηκε όμως ιδιαίτερα το σχήμα της πολύτεκνης οικογένειας, γιατί δεν είχαμε σκοπό να δημιουργήσουμε πολυπληθείς ομάδες επειδή, ούτε ο συνολικός αριθμός του τμήματος (20 μαθητές), ούτε οι αρχές μιας σωστής ομαδοσυνεργατικής στρατηγικής μάς επέτρεπαν την ύπαρξη μεγάλων οικογενειακών σχηματισμών.

Β) Οι υπόλοιποι μαθητές κληρώθηκαν για τους εξής ρόλους:

Προξενήτρα Α και Β (δύο ρόλοι - ανεξάρτητα πρόσωπα σε σχέση με τις τέσσερις οικογένειες)
Ιερέας
Μπράτιμος Α και Β (δύο ρόλοι – φίλοι των γαμπρών Α και Β)
Φίλη της νύφης (δύο ρόλοι – φίλες της νύφης Α και Β). Οι φίλοι και οι φίλες στεφάνωσαν τα ζευγάρια στον γάμο. Έπαιξαν συνεπώς και τον ρόλο του κουμπάρου.
Ένας μαθητής που αισθανόταν άβολα να πάρει μέρος στην τελική δραματοποίηση έπαιξε θαυμάσια τον ρόλο του σκηνοθέτη και του υπεύθυνου ήχου. Με τον ίδιο τρόπο αξιοποιήθηκαν κάποιοι μαθητές που, ενώ είχαν μεγάλο ενθουσιασμό, ο ρόλος τους δεν τους έδινε πολλές δυνατότητες. Μια από τις φίλες της νύφης έγινε γρήγορα βοηθός σκηνοθέτη και υπήρξε πολύτιμη βοηθός σε ό,τι χρειάστηκε.
Ταυτόχρονα, κάποιοι μαθητές που γνώριζαν μουσικά όργανα δέχθηκαν να μελετήσουν παραδοσιακά κομμάτια του γάμου και να διαδραματίσουν τον ρόλο των μουσικών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι ο χωρισμός σε οικογένειες μάς επιτρέπει στο στάδιο της προετοιμασίας να εφαρμοστεί μια στρατηγική ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας (βλ. Ματσαγγούρας, 2001). Τα μέλη μιας οικογένειας βρίσκονται εξ ορισμού σε σχέση αλληλεξάρτησης, αλληλεπικοινωνίας με κοινό στόχο τον γάμο του γιού ή της κόρης τους. Η κοινωνική ψυχολογία θεωρεί ως κρίσιμη σύνθεση την ομάδα των τριών μελών, γιατί αποτελεί τη μετάβαση από τα εταιρικά προομαδικά σχήματα (όπως οι ανομοιογενείς φροντιστηριακές δυάδες – peer tutoring – και οι ομοιογενείς συνεργατικές δυάδες – peer collaboration –) σε αυθεντικά ομαδικά σχήματα. Για εκπαιδευτικούς λόγους δε, η σύγχρονη παιδαγωγική βιβλιογραφία συνιστά τη σύνθεση των τριμελών ομάδων, πριν ο εκπαιδευτικός προχωρήσει στο σχηματισμό ομάδων με περισσότερα μέλη, που σπάνια ενδείκνυται να ξεπερνούν τα τέσσερα. Οι τέσσερις (4) οικογένειες με τη σειρά τους δημιουργούν ένα ανώτερο επίπεδο ομαδικού σχήματος τεσσάρων (4) μελών που βρίσκει λόγο ύπαρξης στο πλαίσιο της κοινωνίας ενός μικρού χωριού. Επιτρέπουν επίσης την εύρεση εναλλακτικής λύσης σε περίπτωση προβλήματος την ημέρα του γάμου, π.χ. ασθένεια ενός μαθητή.

Τα πολλαπλά αυτά ομαδοσυνεργατικά σχήματα δίνουν ουσιαστικά ένα μαθητοκεντρικό προσανατολισμό στο μάθημα που επιτρέπει και στηρίζει την ψυχολογική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη των μαθητών (Dansereau, 1988· Johnson & Johnson, 1989 και 1991· Davidson & Worsham, 1992· Slavin, 1995). Τα

σχήματα αυτά διατήρησαν επίσης αμείωτο τον ενθουσιασμό των μαθητών μέχρι το τέλος, γιατί τους επέτρεπαν να κινηθούν σε πολλαπλά επίπεδα δράσης.

Η κλήρωση βοηθά τον σχηματισμό τυχαίων ομάδων δίνοντας ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι τα σχήματα επιλέχθηκαν με κλήρωση, επειδή αρκετοί μαθητές και κυρίως μαθήτριες ήθελαν να παίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο σχέδιο εργασίας. Από τα αποτελέσματα που είχαμε κατά τη δραματοποίηση φάνηκε ότι η κλήρωση λειτούργησε πολύ θετικά.

Τέλος, η ύπαρξη κάποιων μαθητών-συνδέσμων, για παράδειγμα οι προξενήτρες, ο ιερέας, βοήθησε στο να μεγιστοποιηθεί η άμεση αλληλεπικοινωνία μεταξύ των μελών των ευρύτερων ομάδων.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η κατά ομάδες οργάνωση του μαθητικού δυναμικού κάλυψε κάποιες φάσεις της ωριαίας διδασκαλίας, κυρίως όταν οι ομάδες εργάζονταν πάνω στο ίδιο θέμα (προετοιμασία του γάμου) ή επιμερίζονταν το ευρύτερο θέμα σε μικρότερα θέματα (π.χ. παραδοσιακή αστική οικογένεια – παραδοσιακή αγροτική οικογένεια). Στο τέλος της διδακτικής ώρας οι ομάδες παρουσίαζαν το αντικείμενο μελέτης τους, συζητούσαν τα πορίσματά του και σύγκριναν τα αποτελέσματά τους δημιουργώντας τη συνολική εικόνα.

ΙΙ. Συνάντηση μαθητών και μορφωτικού αγαθού (πληροφορίες που βοηθούν την κατανόηση και τη συναισθηματική προπαρασκευή)

Βασικό μεθοδολογικό πρόβλημα εδώ είναι οι δραστηριότητες που πρέπει να προηγηθούν έτσι ώστε ο μαθητής να κατακτήσει και να οικειοποιηθεί τα νέα μορφωτικά αγαθά. Στο στάδιο αυτό χρησιμοποιήθηκε η επαγωγικο-απαγωγική στρατηγική διδασκαλίας (Ματσαγγούρας, 2001). Σκοπός της στρατηγικής αυτής είναι η διδασκαλία των στοιχείων εκείνων της γνώσης που είναι καθοριστικά για το θέμα (π.χ. προξενιό, αρραβωνιάσματα, προικιά, ξύρισμα του γαμπρού, «πιστρόφι» κ.ά.) και η ανάπτυξη τρόπων και στάσεων σκέψης που καθιστούν το άτομο γνωστικά αυτόνομο και το βοηθούν να αισθανθεί την εποχή και να κατανοήσει τους προβληματισμούς των οικογενειών της εποχής εκείνης σχετικά με το ακανθώδες θέμα του γάμου των τέκνων. Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας αξιοποιήθηκε εναλλακτικά η απαγωγική και η επαγωγική σκέψη. Χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, οι στρατηγικές νοηματικής προσέγγισης του γραπτού λόγου (Ματσαγγούρας, 2001), κυρίως εκεί που χρειάστηκε να μελετήσουμε προικοσύμφωνα και αποσπάσματα από κείμενα λογοτεχνών ή περιηγητών. Και οι δυο παραπάνω στρατηγικές χρησιμοποιήθηκαν πολλές φορές σε συνδυασμό με το γενικό ομαδοσυνεργατικό σχήμα που ήδη έχουμε περιγράψει.

Για να επιτευχθεί το στάδιο αυτό:

1. Μελετήθηκαν αποσπάσματα από «οδοιπορικά» σχετικά με την παραδοσιακή οικογένεια όπως:

Α) *«Οδοιπορικά», κείμενα ξένων περιηγητών, για την οικογένεια της χώρας μας περασμένων αιώνων*. Στα οδοιπορικά οι περιηγητές συγκρίνοντας τις ελληνικές συνήθειες με εκείνες των δικών τους χωρών, έβρισκαν διαφορές που τους έκαναν εντύπωση και τις κατέγραφαν.

Ο W. M. Leake (1835) ξεχωρίζει ανάμεσα σε όλους τους περιηγητές του ελληνικού χώρου στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα και θεωρείται ο σημαντικότερος. Για παράδειγμα, παραθέτουμε το παρακάτω απόσπασμα: *Μ' όλο που πολλοί Γιαννιώτες έμποροι ταξίδευσαν και έμειναν αρκετό καιρό στο εξωτερικό οι συνήθειες της οικογενειακής ζωής δε φαίνονται να άλλαξαν πολύ από την εποχή του Ομήρου. Τα κορίτσια προικίζονται και τώρα, αλλά τον σύζυγο διαλέγουν πάντοτε οι γονείς. Και όχι μόνο δεν ζητούν τη γνώμη της θυγατέρας αλλά ούτε της επιτρέπουν να δει πριν από το γάμο το μελλοντικό αφέντη της. Τα αδέλφια φροντίζουν για την προίκα της αδελφής και, όπως συμβαίνει γενικά στην Ελλάδα, δεν παντρεύονται πριν την αποκαταστήσουν. Τα κορίτσια σπάνια βγαίνουν από το σπίτι. Εξαίρεση γίνεται για τον εκκλησιασμό.*

Όμως το παράδειγμα του Leake ακολούθησαν και άλλοι περιηγητές. Για παράδειγμα, ο Sir H. Holland (1815) αναφέρεται στον τρόπο ζωής της οικογένειας Μιχαήλ Μίσιου, που τον φιλοξένησε στο αρχοντικό της. Ο περιηγητής κατατάσσει την οικογένεια αυτή στην ανώτερη κοινωνική τάξη των Ιωαννίνων: [….] *ο οικοδεσπότης μας, τον οποίο προσφωνούσαν τα παιδιά του και οι υπηρέτες του «αφέντη», περνούσε μεγάλο μέρος του πρωινού καπνίζοντας, περνώντας πάνω-κάτω στους εξώστες ή μιλώντας με τους φίλους του που τον επισκέπτονταν* [….] *Στο μεταξύ η κυρία του ήταν απασχολημένη με την διεύθυνση των υποθέσεων του νοικοκυριού, με το κέντημα ή με το γνέσιμο μεταξοκλωστής. Τα αγόρια περνούσαν το πρωινό τους μαθαίνοντας να διαβάζουν και να γράφουν ελληνικά με ένα νεαρό άνδρα, που είχε τη θέση του παιδαγωγού* [….] *Ο ζωντανός και κοινωνικός χαρακτήρας των Ελλήνων και η προθυμία τους για επαφή με τους Ευρωπαίους ταξιδιώτες βοήθησε να γνωρισθούμε με πολλούς από τους σπουδαιότερους έμπορους και τους περισσότερους λογοτέχνες της πόλης.*

Β) Μελετήθηκαν, επίσης, αποσπάσματα από ορισμένα διηγήματα Ελλήνων διηγηματογράφων και κυρίως αποσπάσματα από το έργο του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη όπως: α) η εισαγωγή του διηγήματος η «Βλαχοπούλα» (η πρώτη παράγραφος) όπου ο συγγραφέας περιγράφει τον ρόλο της γυναίκας στις χωρικές κατοικίες, β) επιλεγμένα αποσπάσματα από το διήγημα «Χωρίς στεφάνι» όπου φαίνεται ο κοινωνικός κατατρεγμός της γυναίκας που συζεί. Αναφερθήκαμε, ακόμη,

περιληπτικά στα διηγήματα: γ) «Ο πανδρολόγος», που έχει ως θέμα ένα πρωτότυπο προξενιό, («ανύπανδρος προξενητής για λόγου του γυρεύει») και δ) «Ο γάμος του Καραχμέτη» όπου διαγράφεται η ηρωική μορφή της Κουμπίνας.

2. Παράλληλα επισημάνθηκε η σημασία της προίκας μέσα από κείμενα:

α) Για το γάμο της γυναίκας στην κοινωνία της περιόδου μετά την άλωση (βλ. ποιμενικό δράμα του Γ. Χορτάτζη *Γύπαρις* ή *Πανώρια,* στ. 231-232 : *Μα εδά' ναι τα προυκιά αφορμή που κάθεται χωσμένη πολλές φορές μια κορασιά ομορφοκαμωμένη* [….]. Στο στίχο αυτό παρατηρούμε ότι η κοπέλα που δεν είχε προίκα δεν ήταν περιζήτητη νύφη. Η αντίληψη αυτή διατηρήθηκε σταθερή έως τις αρχές του 20ού αι. και υπάρχει έως σήμερα σε ορισμένα κοινωνικά στρώματα παρά τις κοινωνικές εξελίξεις.

β) Μελετήθηκαν επίσης προικοσύμφωνα, όπως προικοσύμφωνο του 1818 (βλ. Αττικός, 1955) και προικοσύμφωνο από προσωπικό αρχείο.

3. Συλλέχθηκαν και μελετήθηκαν στίχοι από δημοτικά τραγούδια ή δίστιχα.

Υπάρχει ένας μεγάλος λαογραφικός πλούτος στα παραδοσιακά τραγούδια γάμου (Σπυριδάκης, 1975) που βοηθά αποτελεσματικά τη μελέτη του θέματος:

α) Όσον αφορά *την ουσία*, στα τραγούδια αυτά εκφράζονται τα ποικίλα συναισθήματα που πηγάζουν από τον έρωτα π.χ. όνειρα, πόθος, θαυμασμός του κάλλους του σώματος, ελπίδες, αποδοχή ή όχι.

β) Άλλα παρουσιάζουν *τις προθέσεις* και τα μέσα με τα οποία επιδιώκεται η πλήρωση του ερωτικού συναισθήματος με στόχο το γάμο π.χ. αναμονή του εραστή έξω από το σπίτι της νύφης, συζητήσεις και υποσχέσεις για γάμο, ετοιμασία προίκας και άλλα.

γ) Σχετικά με την *εκλογή* του συντρόφου παρουσιάζονται τα κριτήρια επιλογής π.χ. ηλικία, επάγγελμα, εμφάνιση κ.ά.

δ) Τέλος, μέσα από τα παραδοσιακά αυτά τραγούδια σκιαγραφείται με τον καλύτερο τρόπο η ελληνική κοινωνία μέσα στην οποία λαμβάνουν χώρα τα σχετικά γεγονότα.

4. Μελετήθηκαν πίνακες Ελλήνων ζωγράφων (βλ. Ιωάννου, 1974) που σχετίζονται με το θέμα, γιατί περιγράφουν ήθη, όπως για παράδειγμα «Τ' αρραβωνιάσματα» του Νικολάου Γύζη (Ελαιογραφία σε μουσαμά, 1,04×1,54 μ., Εθνική Πινακοθήκη).

Λαογραφικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πίνακας αυτός που αναφέρεται στην εποχή της Τουρκοκρατίας, όταν υπήρχε το έθιμο οι γονείς να αρραβωνιάζουν σε μικρή ηλικία τα παιδιά. Το έθιμο αυτό επικρατούσε κυρίως στα χωριά και ήταν ένας τρόπος να αποφύγουν οι οικογένειες το παιδομάζωμα. Ο τηνιακός αυτός ζωγράφος του 19^{ου}

αι. επιλέγει ως γνωστό στην πρώτη περίοδο της δημιουργίας του θέματα ηθογραφικά με αρτιότητα στην εκτέλεση και ευαισθησία στα χρώματα και στο σχέδιο.

5. Επιδείχθηκαν πίνακες που αναφέρονται σε παραδοσιακές αγροτικές ή αστικές οικογένειες, για παράδειγμα:

- «*Οικογένεια στο τζάκι» του Ν. Ξυδιά-Τυπάλδου* (Ελαιογραφία σε χαρτόνι, 0,50×0,35μ., Συλλογή Κουτλίδη),
- *«Η επιστροφή από το πανηγύρι της Πεντέλης» του Νικηφόρου Λύτρα* (Ελαιογραφία σε μουσαμά, 1,00×0,66μ., Συλλογή Κουτλίδη),
- *«Η οικογένεια του καλλιτέχνη» του Ν. Κουνελάκη* (Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,94×0,73μ., Εθνική Πινακοθήκη),
- *«Η αρραβωνιασμένη» του Ν. Κουνελάκη* (Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,78μ.× 0,62μ., Εθνική Πινακοθήκη),
- *«Το ανδρόγυνο» του Δ. Καλυβωκά* (1858, Ελαιογραφία σε μουσαμά, 0,48μ.× 0,58μ., Συλλογή Κουτλίδη) *κ.ά.*

6. *Συζητήθηκαν παροιμίες ή φράσεις* όπως «σύρτε με κι ας κλαίω», «κι αν κλαίω τι σας κάνω», που σχετίζονται με το θέμα (βλ. Αττικός, 1951).
Σύμφωνα με τον Β. Αττικό στην Αθήνα, στις αρχές του αιώνα, η κοπέλα δεν είχε το θάρρος να ομολογήσει ποιον από τους υποψήφιους μνηστήρες ήθελε για σύζυγο. Συνήθως όταν την ρωτούσαν, έλεγε: «θα σκοτωθώ», «δε θέλω παντρειά» κ.τ.λ. Με τη φράση όμως «ό,τι θέλετε κάντε» έδινε στους δικούς της να καταλάβουν ότι ήθελε για άντρα κάποιον από τους υποψήφιους. Αργότερα, ο λαός θέλοντας να σατιρίσει αυτή την εικόνα της υποκριτικής σεμνοτυφίας, και γενικά τη στάση της υποψήφιας νύφης, όταν πήγαιναν να την παντρέψουν, έλεγε τις παραπάνω φράσεις.

7. Στο στάδιο αυτό έγινε επίσης επίσκεψη στη συλλογή Νεοελληνικής Τέχνης του Μουσείου Μπενάκη (1ος όροφος).
Πιο συγκεκριμένα, οι μαθητές μελέτησαν την καρτέλα «ένας παραδοσιακός γάμος» του τετραδίου της Νεοελληνικής Τέχνης (Καρβουνάκη-Βαπεράκη, 2000) για τα παιδιά του Γυμνασίου. Παρατήρησαν επιμελώς το νυφικό κρεβάτι με το σπερβέρι της Ρόδου (αίθουσα 13), τα μεταλλικά γαμήλια στέφανα (αίθουσα 16), τις κεντημένες παραστάσεις με θέμα τον γάμο σε μαξιλάρια των Ιωαννίνων (αίθουσα 18) και τις νυφικές ενδυμασίες από τρεις διαφορετικές τάξεις στην περιοχή της Αττικής (αίθουσα 23), κ.ά. Επίσης, έκαναν εργασίες για τον παραδοσιακό γάμο σε διάφορα μέρη της Ελλάδος.

8. Τέλος, οι μαθητές πήραν συνεντεύξεις με βάση προσχεδιασμένο ερωτηματολόγιο.

Ρωτήθηκαν ηλικιωμένοι που είχαν ζήσει κάποιον παραδοσιακό γάμο, υπεύθυνοι πολιτιστικών συλλόγων καθώς και φορείς που γνώριζαν το θέμα, όπως για παράδειγμα ιερείς κ.ά.

Όλες οι παραπάνω δραστηριότητες εντάχθηκαν ομαλά στην επεξεργασία της ενότητας «Η οικογένεια και ο κοινωνικός περίγυρος» στο μάθημα της Οικιακής Οικονομίας. Κάποιες από αυτές πραγματοποιήθηκαν κατά την ώρα του μαθήματος ομαδικά ή συλλογικά, ενώ άλλες ανατέθηκαν στους μαθητές ως εργασίες στο σπίτι.

ΙΙΙ. Συνάντηση με το γνωστικό αντικείμενο στο σύνολό του – Επεξήγηση δύσκολων σημείων

Το στάδιο αυτό αποτελεί στην ουσία την πεμπτουσία της κριτικής σκέψης, γιατί αξιοποιείται η αποκτηθείσα γνώση με την παραγωγή νέας, η οποία βασίζεται μεν στα διαθέσιμα δεδομένα, αλλά ταυτόχρονα τα υπερβαίνει. Στο σημείο αυτό οι μαθητές κλήθηκαν να δημιουργήσουν με βάση τους ρόλους που είχαν αναλάβει. Άλλες εργασίες έγιναν στο Σχολείο και άλλες στο σπίτι.

Στη φάση αυτή περιλαμβάνονται:

1. Το σενάριο, οι διάλογοι και τα προικοσύμφωνα που γράφτηκαν για τις ανάγκες του μαθήματος και χρησιμοποιήθηκαν κατά τη δραματοποίηση.
2. Οι κατασκευές όπως: α) τα στέφανα που έγιναν από μυρτιές και κληματόβεργες (σύμφωνα με έθιμο της Σαντορίνης, την Κυριακή το πρωί πριν το γάμο, ο κουμπάρος κόβει κληματόβεργες, τις πάει στην εκκλησία για να ευλογηθούν και στη συνέχεια φτιάχνει τα στέφανα), β) τα δαχτυλίδια του γάμου που κατασκευάστηκαν στην περίπτωσή μας από χρυσοκλωστή, γ) μικρά μπαουλάκια με προικιά.
3. Οι μπομπονιέρες που προσφέρθηκαν σε όλους τους μαθητές και τους καλεσμένους.
4. Η εκμάθηση τραγουδιών του γάμου.
5. Τέλος, με την αρωγή των γονέων και την ένθερμη συμπαράστασή τους φτιάχτηκαν παραδοσιακά γλυκά και εδέσματα γάμου (π.χ. το κουφέτο της Σαντορίνης). Δυο γιαγιάδες ζύμωσαν και στόλισαν ψωμιά για τον γάμο στο Σχολείο μας. (Οι μαθητές φωτογράφησαν την όλη διαδικασία και έκαναν διαφάνειες που προβλήθηκαν στο μάθημα και κάποιες κατά την ώρα της δραματοποίησης).

Στο σημείο αυτό πρέπει να ομολογήσουμε ότι σύμφωνα με τον αρχικό προγραμματισμό θα διαθέταμε μια διδακτική ώρα και συγκεκριμένα την τελευταία διδακτική ώρα του μαθήματος πριν τις διακοπές των Χριστουγέννων, όμως τελικά

χρειάστηκε να αφιερώσουμε δύο ώρες. Την πρώτη φορά, στην αρχή της βδομάδας έγινε ένας γενικός συντονισμός – μια πρόβα και τη δεύτερη, προς το τέλος της βδομάδας πραγματοποιήθηκε η δραματοποίηση.

Στην πρόβα συνειδητοποιήσαμε ότι μόνο τρεις από τους είκοσι (20) μαθητές του τμήματος ήξεραν να χορεύουν παραδοσιακούς χορούς. Παραδοσιακός γάμος χωρίς χορό δε γίνεται. Αποφασίσαμε, συνεπώς, να δουλέψουμε με τους μαθητές του τμήματος σε κάθε διάλειμμα, καθώς και στα δυο πρωινά που μεσολαβούσαν από 7.45 έως 8.15. Με τη βοήθεια των τριών (μαθητριών) που ήξεραν και στηριζόμενοι στην αρχή της αλληλοδιδακτικής και της αυτενέργειας (βλ. Dewey, 1916 και 1933)) προχωρήσαμε στην εκμάθηση παραδοσιακών χορών. Το θαύμα έγινε, όλο το τμήμα μπόρεσε να χορέψει στο πανηγύρι που στήθηκε στη δραματοποίηση του γάμου.

4. Η δραματοποίηση του παραδοσιακού γάμου ως έκφραση βιώματος

Στο διάλειμμα διαμορφώσαμε κατάλληλα την τάξη στην οποία από το πρωί είχαν καταφτάσει σχεδόν όλα τα πράγματα.

Η τάξη χωρίστηκε σε ζώνες ως εξής:

α) Ζώνη θρανίων με εδέσματα, γλυκά, μπομπονιέρες, ψωμιά του γάμου (θρανία στο ύψος του πίνακα σε ευθεία σειρά).
β) Ζώνη θρανίων με στέφανα και δαχτυλίδια γάμου, ξυριστικά γαμπρού, στολίδια νύφης κ.ά.
γ) Δύο ζεύγη θρανίων (τέσσερα θρανία αντικριστά) που συμβόλιζαν τον χώρο με το νυφικό κρεβάτι, το οποίο και στρώθηκε παραδοσιακά.
δ) Ζώνη θρανίων με προικιά-κατασκευές μαθητών.
ε) Τα καθίσματα είχαν τοποθετηθεί μπροστά από τα θρανία. Ήταν τακτοποιημένα δημιουργώντας γωνιές ανά οικογένειες σε συνολικό σχήμα Π. Τα θρανία και τα καθίσματα τοποθετήθηκαν δηλαδή περιμετρικά της τάξης, ενώ το κέντρο ήταν ελεύθερο για τα δρώμενα. Διαλέξαμε αυτή τη διάταξη ως την πιο αποτελεσματική και την πιο πρακτική για να πετύχουμε το συγκεκριμένο διδακτικό στόχο κάτω από τη συγκεκριμένη μορφή διδασκαλίας (Lambert, 1986· Weinstein, 1989· Ματσαγγούρας, 2002).

Ο καλεστής, προσφέροντας κουφέτα, προσκάλεσε προφορικά τη Διευθύντρια του Σχολείου, την υποδιευθύντρια, τη γραμματέα και άλλους καθηγητές της τάξης. Το γάμο παρακολούθησαν, επίσης, μαθητές από το άλλο τμήμα και όσοι είχαν κενό. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο καλεστής ήθελε να εφαρμόσει το έθιμο της Σκιάθου (κάλεσμα με λουκουμάδες), γι' αυτό έφερε τα εδέσματα και έκανε ένα

πρώτο κάλεσμα στη γενική πρόβα. Την ημέρα της δραματοποίησης κάλεσε μοιράζοντας κουφέτα. Αυτό έγινε για πρακτικούς λόγους: α) δεν ήταν δυνατό να καταναλωθεί ένας πολύ μεγάλος αριθμός γλυκών μέσα σε μια μέρα, άρα στην πρόβα φαγώθηκαν τα γλυκά του καλέσματος, ενώ την ημέρα του γάμου τα υπόλοιπα γλυκά, και β) δεν θα επαρκούσε ο χρόνος που είχαμε στη διάθεσή μας.

Στον πίνακα 1 του παραρτήματος παρουσιάζεται η πορεία του μαθήματος, η κατανομή του χρόνου για τη συγκεκριμένη διδακτική ώρα και άλλα στοιχεία.

6. Αξιολόγηση

Οι μαθητές αξιολόγησαν το μάθημα καταγράφοντας τις εντυπώσεις τους και τα συναισθήματά τους σε μία έκθεση κατά τη διάρκεια των διακοπών. Όλοι οι μαθητές έμειναν ενθουσιασμένοι με τη δραματοποίηση. Σήμερα, λίγα χρόνια μετά, οι μαθητές ακόμα θυμούνται τα δρώμενα. Για τον λόγο αυτό αποφασίσαμε να καταγράψουμε με τρόπο συστηματικό τις σημειώσεις που είχαμε κρατήσει σχετικά με αυτό το δρώμενο, με την ευχή ότι θα επαναληφθεί και από άλλους εκπαιδευτικούς*.

Βιβλιογραφία

Αττικός, Β. (1951). *Εύθυμες Εικόνες της Παληάς Αθήνας*. Αθήνα.

Αττικός, Β. (1955). *Εύθυμες Ιστορίες της Παληάς Αθήνας*. Αθήνα.

Dansereau, D. (1988). Cooperative Learning Strategies. In C. Weinstein et al. (Eds), *Learning and Study Strategies*. San Diego: Academic Press.

Davidson, N., & Worsham, T. (Eds) (1992). *Enhancing Thinking Through Cooperative Learning*. Colchester VT: Teachers College Press.

Dewey, J. (1910 & 1933). *How We Think?* Boston: Heath.

Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.

Johnson, D., & Johnson, R. (1989). *Cooperation and Competition: Theory and Research*. Edina, Minn.: Interaction Book Company.

Johnson, D., & Johnson, R. (1991). Collaboration and Cognition. In A. Costa (Ed.), *Developing Minds, I*. Alexandria, VA: ASCD.

Holland, H. (Sir) (1815). *Travels in Ionian Isle, Albania, Thessaly, Macedonia* etc. London.

**Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται στους μαθητές της B_1 Γυμνασίου του σχολικού έτους 2002-03 του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Αθηνών για την άριστη συνεργασία και την αξιόλογη εργασία τους.*

Ιωάννου, Α. (1974). *Η ελληνική ζωγραφική, 19ος αι.* Αθήνα: Μέλισσα.

Καρβουνάκη-Βαποράκη, Μ. (2000). *Νεοελληνική Τέχνη για τα παιδιά του Γυμνασίου*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη – Εκπαιδευτικά προγράμματα.

Lambert, M. (1986). Knowing, Doing and Teaching Multiplication. *Occasional Paper No 9*. College of Education, Michingan State University.

Leake, W. M. (1835). *Travel in Northern Greece*. London: J. Rodwell.

Ματσαγγούρας, Η. (2001). *Θεωρία και πράξη της Διδασκαλίας,* τόμοι 2, (τομ. 1ος: *Θεωρία της Διδασκαλίας,* Η Προσωπική Θεωρία ως Πλαίσιο Στοχαστικο-κριτικής Ανάλυσης, τομ. 2ος: *Στρατηγικές διδασκαλίας,* Η Κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη). Αθήνα: Gutemberg.

Ματσαγγούρας, Η. (2002). *Θεωρία και πράξη της Διδασκαλίας. Η σχολική τάξη, χώρος – ομάδα – πειθαρχία – μέθοδος.* Αθήνα: Γρηγόρης.

Παπαδιαμάντης, Α. *Άπαντα*. Αθήνα: Π. Κουτσούμπος, Ε.Π.Ε.

Slavin, R. (1995). Cooperative Learning. In L. Anderson (Ed.), *International Encyclopedia of Teaching and Teacher Education*. Oxford: Pergamon.

Σπυριδάκης, Γ. (1975). *Ελληνική λαογραφία*, *Λαϊκός πολιτισμός των νεότερων Ελλήνων,* Τεύχος Δ΄ (Δημοτική ποίηση). Αθήνα.

Weinstein, C. et al. (1989). Helping Students Develop Strategies for Effective Learning. *Educational Leadership*, 46 (4).

Χορτάτζης, Γ. (2001). *Γύπαρις ή Πανώρια* (επιμ. Στ. Αλεξίου – Μ. Αποσκίτη). Αθήνα: Στιγμή.

Μουσική επένδυση

Halaris, Chr. *Camilia, Greek Nuptial Songs*, vol. 1, Compact Disc Digital.

Κυριακόπουλος, Χρ. (1996). *Τραγούδια του γάμου και της χαράς*. Crystal Recording Studios A.E.

Λιάβας, Λ. (επιμ.) (1997). *Τραγούδια και σκοποί από τα Δωδεκάνησα*. Βουλή των Ελλήνων. Αθήνα.

Τραγούδια και χοροί από τη Σμύρνη και την Ερυθραία της Μ. Ασίας. Αθήνα: Λύκειο των Ελληνίδων (παραγωγή).

Τραγούδια του γάμου (1997). Pav Vox, SPV-10. Music Box International A.E./ Α.Ε.Π.Ι.

Τραγούδια του γάμου, No 146, Συλλεκτικά CD. Αθήνα: Αθηναϊκή Δισκογραφία. Γ. Μητρόπουλος (παραγωγός).

Παράρτημα
Πίνακας 1

Στάδιο	*Χρόνος*	*Τραγούδια*	*Σχόλια*
Προξενιό-Γνωριμία	3΄	Αλάτσατα Μ. Ασίας: «Ποιος ήταν ο προξενητής» (το τραγούδι σβήνει σιγά -σιγά)	Κείμενο Δραματοποίηση
Προικοσύμφωνο	5΄	Προξενιό-Γνωριμία	»
Αρραβωνιάσματα	2΄	Καλέσματα γάμου	Κείμενο
Καλέσματα γάμου	2΄	Νίσυρος: «Καλέσματα γάμου» οργανικό, (ακούγεται σιγά)	Δρώμενο
Προετοιμασίες (εβδομάδα γάμου) –Ζύμωμα γλυκών και φαγητών	6΄	«Ψαλλίδι χρυσοψάλλιδο»	Κείμενο με σλάιτς
–Προετοιμασία προικιών –Στόλισμα κρεβατιού –Παραλαβή προικιών		«Ρόδος: Εστολίσαν το σπερβέρι» «Ωραία που ’ναι η νύφη μας, ωραία τα προικιά της»	Δραματοποίηση (χωρίς λόγια) »
Παραμονές του γάμου –Στέφανα γάμου –Στόλισμα νύφης –Ξύρισμα γαμπρού	6΄	Κως: «Στόλισμα νύφης» Κως: «Ξύρισμα-στόλισμα γαμπρού» (ακούγονται σιγά)	Κείμενο (Δραματοποίηση - ευχές) »
Τελετή του γάμου –Παραλαβή νύφης (παραλλαγές στην νησιωτική και ηπειρωτική Ελλάδα) –Μυστήριο –Το ζευγάρι φτάνει στο σπίτι - υποδοχή	6΄	«Έλα η ώρα η καλή και η ευλογημένη» (ακούγεται σιγά) «Ο γάμος καλορίζικος»	Κείμενο Δραματοποίηση »
Πανηγύρι γάμου	5΄	Τραγούδια του γάμου	Χοροί
«Πιστρόφια»	5΄	Τραγούδια του γάμου	Χοροί